

AHMET
ŞİMŞİRGİL

OSMANLI GERÇEKLERİ -III-

Sorularla Osmanlı'yı
Anlamak

OSMANLI VE DONANMA

OSMANLI'YA KADAR İSLÂM DONANMASI

Müslüman Arapların donanmaya büyük önem verdiğini bilmekteyiz. Bunun temel sebepleri nedir? Ayet ve hadislerde bu konuda bilgi var mıdır?

Gemicilik denildiğinde akla Nuh aleyhisselam gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bilgiler gemi yapımının en azından Nûh aleyhisselama kadar uzandığını göstermektedir. Kur'an-ı Kerîm'de geçen, "Bizim nezaretimiz altında ve vahyimizle bir gemi yap" ifadesinden (Hûd suresi: 11/37), Nûh aleyhisselamın gemisini Allahü Teâlâ'nın öğretmesiyle inşa ettiği anlaşılmaktadır. Tahta levhalar ve çiviler kullanılarak yapılan gemi (Kamer suresi: 54/13) dağ gibi dalgalar arasında yüzebilecek büyüklükteydi (Hûd suresi: 11/42). Kur'an-ı Kerîm'de geçen bu ifadeler büyük tonajda gemilerin inşası konusunda insanın ufkunu açmaktaydı.

Kur'ân-ı Kerîm'de denizle ilgili 40'tan fazla âyet vardır. Kur'ân-ı Kerîm, uzak mesafelere giderek Allah'ın oralardaki lütuf ve ihsanından faydalanmak için denizde akıp giden (İsrâ 17/66), uzun dağlar gibi yükselen (Şûrâ suresi: 42/32; Rahmân suresi: 55/24), dağ gibi dalgalar arasında yüzebilen (Hûd, 11/42), levha ve çivilerle inşa edilerek (Kamer, 54/131) insanların hizmetine sunulan (İbrahim, 14/32; Câsiye suresi: 45/12) gemilerden; taze balık, inci ve mercan gibi deniz nimetlerinden (Nahl suresi: 16/14; Rahmân Suresi: 55/ 22) bahsedilmektedir. Bütün bu ayetler denizciliğin nimetlerini ortaya koyuyordu.

Peygamber Efendimiz'in hadislerinde ise deniz seferlerine fikren hazırlanma ve denizde gaza konusu işlenmiştir. Sevgili Peygamberimiz çocuklara yüzme öğretilmesini emrettiği gibi; bir deniz savaşını on kara savaşına (İbn Mâce, Cihâd, 1; Dârimî, Cihâd, 28), bir deniz şehidini iki kara şehidine denk sayan (İbn Mâce, Cihâd, 10) hadisler de Müslümanları deniz gazalarına teşvik etmektedir.

Öte yandan Peygamber Efendimiz'in Türkler arasında Hala Sultan diye bilinen Ümmü Hirâm'la arasında geçen şu hadise Müslümanları deniz seferine teşvik hususunda çok büyük müjde kabul edilmiştir.

Peygamber Efendimiz, süt teyzeleri tarafından akrabası olan Ümmü Hiram'ın Medine'deki evini ziyaretlerinde bir müddet uyumuşlardı. Peygamberimiz'in gülere uyandıklarını gören Ümmü Hiram: "Ya Resulullah! Niçin güldünüz?" diye sordu. Peygamber Efendimiz: "Yâ Ümmü Hiram! Ümmetinden bir kısmını gemilere binip, kâfirlerle gazaya gider gördüm." buyurdular. Ümmü Hiram da: "Ya Resulullah! Dua et de ben de onlardan olayım." deyince Peygamber Efendimiz: "Ya Rabbi! Bunu da onlardan eyle." diye dua buyurmuştur.

Aradan seneler geçmiştir. Ümmü Hiram, Hazreti Osman zamanında Hazreti Muaviye'nin komutasında Kıbrıs Adası'na düzenlenen deniz seferine kocası Ubâde bin Samit'le birlikte gönüllü olarak katılmıştır. O bu sırada 86 yaşında bulunuyordu. Sefer sırasında nice zahmetlere katlanan ve gazileri devamlı gayrete getiren Ümmü Hiram, Larnaka yakınlarında atından düşmesi üzerine şehit olmuştur. Kabri Larnaka şehrinin Tuz Gölü kıyısındadır.

Türk denizciler oradan geçerken Hala Sultan diye andıkları bu mübarek sahabiye top atışları ile selamlamadan geçmezlerdi.

Dört büyük halife döneminden itibaren yapılan büyük fetihlerde donanmanın ne gibi rolü oldu?

İslâm'ın bu akıl almaz hızlı fütuhât döneminde donanma çok büyük rol oynayacaktır. Bilhassa Suriye Valisi Hazreti Muâviye b. Ebû Süfyân, İslâm donanmasının kurulmasına büyük öncülük edecektir. 648 yılında 1700 parçalık filo ile Kıbrıs üzerine giderek kralı vergiye bağladı. Beş yıl sonra ikinci bir sefer düzenleyip buraya 12.000 asker yerleştirdi. Ervâd Adası alındı. 652'de 200 gemilik bir filo Suriye'den Sicilya'ya gitti. Aynı yıl Rodos'a bir sefer düzenlendi.

Bu faaliyetler üzerine Bizans donanması İskenderiye'ye asker çıkarmaya teşebbüs ettiyse de Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd tarafından yenilgiye uğratıldı.

Hulefâ-yı Râşidîn döneminin en büyük deniz savaşı olan Zâtüsavârî'de 200 gemilik İslâm donanması 500 parçadan oluşan Bizans donanmasını yenerek ilk büyük deniz zaferini kazandı. Bu zafer Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetine son verdi.

Emevîlerin kuruluşundan sonra donanmaya daha çok ağırlık verilecektir. Bilhassa Bizans donanmasının Suriye sahillerini vurması üzerine Hazreti Muaviye, gemi ustalarını Akka'da toplayarak büyük bir donanma inşasını emredecektir (669). Bu dönemde Akka, Sûr, Trablus gibi şehirler gemi inşasının merkeziydiler. Onun irili ufaklı yaklaşık 1700 gemi hazırlattığı kaynaklarda yazılıdır. Nitekim hazırlattığı büyük donanma ile İstanbul'a kadar seferler düzenleyecektir. Hazreti Muaviye'nin İstanbul üzerine gönderdiği orduda biner süvari taşıyan 300 büyük, 5 bin kadar küçük gemi bulunduğu rivayet edilmektedir.

Hazreti Muaviye'nin başlattığı bu büyük hamle artarak devam edecek ve kısa bir süre içerisinde Akdeniz'i bütünüyle kapsayacak bir alana doğru genişleyecektir.

Hassân b. Nu'mân, 701 yılından itibaren önce Zağvân'ı, ardından Kartaca'yı teslim alıp İfrîkiye'de İslâm hâkimiyetini sağladı. Ardından Tunus şehrini kurdu ve bir tersane inşa ettirdi. Kısa bir süre sonra burada yapılan gemilerden meydana gelen donanma ile Bizanslıların üs olarak kullandığı Sicilya'ya ve diğer adalara

akınlar başlatıldı. Böylece Bizans'ın Batı Akdeniz'deki deniz gücü kırıldı. İfrikiye sahilleri emniyet altına alındı. Bu tersane Hişâm b. Abdülmelik zamanında (734) daha da güçlendirildi.

Ağlebî Hükümdarı I. Ziyâdetullah b. İbrâhim (817-838) büyük bir donanma kurarak Bizans hâkimiyetindeki Sicilya'nın önemli kısmını fethetti. 870'te Bizans'ın en önemli askerî üslerinden Malta'yı zaptettiler. Böylece Akdeniz'in mutlak hâkimi olan Ağlebîler gemi yapımı için burada bir tersane kurdular. Güçlü filolarla Fransa, Sardinya ve Korsika sahillerini tehdit etmeye başladılar. Tolunoğulları zamanında Ravza Adası'ndaki tersane yenilendi ve genişletildi.

Bozkır kültürüyle yaşayan Orta Asya Türklerinin denizcilikten uzak durduğunu ve fazla ilgilerinin bulunmadığını biliyoruz. Ancak Türklerin İslâm dünyası içinde yer almaya başlamaları ve büyük imparatorluklar teşkil etmeleriyle birlikte donanma konusunda adımlar atmaya başlamışlardır. Türklerin ilk faaliyetleri konusunda neler söyleyebilirsiniz?

Evet, geriye doğru baktığımızda Türklerin denizcilikle ilgili bir faaliyetleri görülmemektedir. Ancak İslâm dairesine girdikten ve denizlerle irtibatları başladıktan sonra bu alanda hızlı bir gelişme başladı.

Büyük Selçuklular zamanında ilk gemi Sultan Berkyaruk döneminde (1092-1104) Basra valisi olan Arslancık tarafından inşa ettirildi.

Anadolu Selçuklularında I. Süleyman Şah'ın vekili Ebü'l-Kasım, Gemlik'te gemi inşa faaliyetlerine girişti. Ancak gemiler yapıldığı sırada Bizans tarafından yakıldı. Sultan I. Alaaddin Keykubad tarafından Alanya'nın fethi sırasında gemiler kullanıldı ve burada bir tersane yaptırıldı. Sinop ve Antalya'da da tersane bulunuyordu. Ayrıca Beyşehir gölü kıyısında I. Alaaddin Keykubad'ın yazlık merkezinde iki gözlü küçük bir tersane vardı.

Selçuklularda donanma kumandanları “reîsü’l-bahr, melikü’s-sevâhil, emîr-i sevâhil” unvanlarını taşıyordu.

Eyyübîler döneminde de donanma faaliyetleri artarak devam etti. Selahaddin Eyyübî tersanelere ve donanmaya büyük önem verdi. Eyyübî donanması, 1182 yılında Haçlıların şiddetli saldırılarını püskürttü. Ancak Haçlılar, III. Haçlı Seferi’nde (1189-1191) Akka’ya yardıma giden Eyyübî donanmasına ağır bir darbe vurarak deniz hâkimiyetini yeniden ele geçirdiler.

Memlûk Devleti kurulduğunda Akdeniz’de üstünlük Haçlılara geçmişti. Sultan I. Baybars tahta çıkınca donanmaya büyük önem verdi. Öyle ki vaktinin önemli bir kısmını tersanede geçiriyordu; İskenderiye ve Dimyat tersanelerinde kırk parça büyük gemiden oluşan bir donanma hazırlandı (1271). XIII. asrın sonlarında Haçlı saldırılarının deniz saldırılarına dönüşmesi sebebiyle donanması harekete geçirdi. Kıbrıs’ı fethederek en önemli zaferini kazandı. Ancak Memlûkler, Avrupalıların gemi sanayiindeki yeniliklerini takip edemediler ve gittikçe bu alanda güç kaybetmeye başladılar. Bilhassa Kızıldeniz’de ve Hindistan sahillerinde üstünlüğü Portekizlilere kaptırmışlardı.

Bütün bunların yanında ilk deniz devletini kuran Çaka Bey’e değinmemek olmaz. Çaka Bey’in kısaca şahsiyetinden ve Türk denizcilik hayatına katkılarından bahseder misiniz?

Evet denizcilik tarihi dediğimizde ilk akla gelen isimlerden biri Çaka Bey’dir. O, İzmir ve civarındaki adalarda hâkimiyet kuran ilk Türk beyidir.

Çaka Bey, Malazgirt Savaşı’nı takip eden yıllarda Sultan Alparslan’ın Anadolu’nun fethiyle görevlendirdiği beylerden biriydi. Oğuzların Çavuldur boyuna mensuptur. Önemli emirlerden Turasan, Kara Dona, Hasan Hoşavendi ile birlikte Kayseri’den İstanbul’a doğru akınlar gerçekleştirmekteyken Bizans’a esir düştü.

İstanbul'da kendisine çok iyi davranıldı. Bazı imtiyazlar ta-
nındı. Bu dönemde Homeros'u okuyup anlayacak kadar Bizans
dilini ve Bizans savaş metotlarını öğrendi. Ancak Bizans tahtına
I. Aleksios Komnenos geçince bütün imtiyazları elinden alındı.
Bunun üzerine bir yolunu bularak kaçmaya muvaffak oldu.

Çaka Bey esaretten kurtulduktan sonra topladığı kuvvetlerle
İzmir'i fethetmeye muvaffak olup bölgede bir Türk beyliği kurdu. Beylik
daha ziyade bir deniz devleti görünümündeydi. Çaka Bey, Batı
Anadolu'ya hâkim olabilmek için Bizans deniz gücünün kırılması-
nın lüzumunu kavramıştı. Güçlü bir donanmaya malik olabilmek
için harekete geçti. Kısa sürede kırk parçadan müteşekkil ve üstü
kapalı gemilerden meydana gelen ilk Türk donanmasını kurdu.

Çaka Bey, donanması ile kısa sürede korku salmaya başladı.
Foça ve Urla taraflarını hâkimiyeti altına aldıktan sonra, do-
nanması ile deniz seferlerine çıktı. O, artık tecrübeli bir devlet
adamı ve denizci olarak Anadolu sahillerinin ve adaların öne-
mini kavramıştı. Bu yüzden sahillerin emniyeti için adaların
fethinin gerektiğine de inanmıştı. Bu cümleden olarak Midilli,
ilk fethedilen adadır. Bundan sonra Sakız, Sisam ve Rodos gibi
adalar gelişmiş donanma gücü sayesinde Türk Beyliği'ne dâhil
edildi. İmparator Aleksios Komnenos (1081-1118), Çaka Bey'in
donanmasına karşı bir güç gönderdiyse de başarılı olamamıştır.
Bu zafer Türklerin ilk deniz zaferidir.

Çaka Bey iyi teşkilatçılığı yanında, iyi bir denizci ve çok iyi
bir strateji uzmanıydı. Sakız Adası'nı ele geçirmek için yelkenli
gemiler kullanan Çaka Bey denizde yol alırken çok uzun bir
zincirle tüm gemileri birbirine bağlayarak denizde belirli bir
düzenle ilerlemekte, böylece kaçmak veya öne çıkmak isteyen
gemi ihtimalini ortadan kaldıran yeni bir taktik uygulamaktaydı.

Bir süre sonra öncekinden daha güçlü bir donanma oluşturan
Çaka Bey İzmir'de savaş gemileri, tek dizi kürekliler, üç dizi kü-
rekliler ve diğer çeşitlerden hızlı gemileri itinayla inşa ettirmişti.

Bizans İmparatoru Alexios Komnenos Çaka Bey ile baş edemeyince entrika yoluna sapacak ve damadı Kılıç Arslan ile arasını açmaya çalışacaktır. İmparator bu girişiminde başarılı olacak ve Çaka Bey 1095 yılında İznik'te bir davet sırasında Kılıç Arslan tarafından zehirlenerek ortadan kaldırılacaktır.

Çaka Bey'in değeri bundan sonra daha iyi fark edilecektir. Zira Çaka Bey'den sonra Türk denizciliği uzun bir müddet duraklama döneminde kalacaktır.

Bu noktada Gazi Umur Bey'i anmamak da olmaz. Denizlerde bir kez daha Türk gücünü hissettiren bu büyük Türk hükümdarı hakkında bilgi verebilir misiniz?

Aydınoğlu Umur Bey Çaka Bey'den sonra Türklere denizi sevdiiren hükümdar olarak ünlenecektir. Çaka Bey'den sonra İzmir tekrar Haçlıların eline geçtiğinde şehirde bulunan on bin Türk ve Müslüman katledilmişti. Bu hadise Müslümanlar üzerinde çok derin izler bırakmıştı.

Aydınoğlu Müberizüddin Mehmed Bey XIV. yüzyıl başlarında liman kısmı hariç İzmir'e hâkim oldu. Daha sonra ülkesini oğulları arasında pay ederken İzmir'i oğlu Umur Bey'e bıraktı. Umur Bey ilk gazasını İzmir'in liman kısmı üzerine yaptı. Ve iki buçuk yıl kuşatmanın ardından liman bölgesine de hâkim oldu (1328-29). İzmir'in fethi Avrupa'da büyük şaşkınlığa sebep oldu. Aynı yıl Venedik, Rodos ve Kıbrıs filoları İzmir üzerine büyük bir saldırı başlattılar ise de Umur Bey bunları püskürttü.

Gazi Umur Bey İzmir'in ve sahillerin emniyeti için güçlü bir donanmaya ihtiyaç olduğunu anlamıştı. Bu itibarla büyük hazırlıklara girişti. 1335'te irili ufaklı 276 gemi ile Mora'ya bir akın düzenledi. 1339 yılında başarılı bir sefer daha yaparak büyük ganimetlerle döndü. 1342'de ise 380 gemi ile Meriç ağzına kadar gidip geri dönmüşü.

Papa IV. Clement'in oluşturduğu Kıbrıs, Venedik, Cenova ve Rodos gemilerinden oluşan Hristiyan birliği büyük bir donanma

ile Ekim 1344 yılında Liman İzmir'ine ani bir baskın yaparak zapt ettiler. Umur Bey hazırlıklarını tamamlayamamış ve büyük bir mücadeleye rağmen mani olamamıştı.

Bu büyük Türk hükümdarı Mart 1348 yılında Liman İzmir'i tekrar almak üzere büyük bir mücadele verdiği sırada şehit düştü.

Onun gaza şöhreti Osmanlılar tarafından da hep anılmıştır. Adı denizcilik geleneğinde özellikle öne çıkmıştır. Osmanlı denizcileri ilk zamanlar sefere çıkarırken "Gazi Umur Bey canı için" diye niyetlenirdi.

OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİNDE DONANMA

Osmanlı'da denizciliğin çabuk gelişmediği ve özellikle kuruluş dönemlerinde denizciliğe önem verilmediği iddia edilmektedir. Böyle bir durum söz konusu mudur?

Bunu söylemek mümkün değildir. Zira Orhan Gazi döneminden itibaren denizciliğe önem verildiğini bilmekteyiz. Osman Gazi'nin faaliyetlerini takip ettiğimizde ise kendisine neden denizlikle ilgilenmediğini soracak bir şart oluşmamıştır. Diğer taraftan "Osmanlılar başlangıçta denizciliğe önem vermedi" diyenler, acaba Osmanlı'nın ilk kaptan-ı deryasının Orhan Gazi devrinde Karesioğullarının hizmetini Orhan Gazi'nin ricasıyla terk edip Osmanlı'nın denizcilik faaliyetlerinde boy gösteren Kara Mürsel Alp olduğunu bilmekte miydiler?

Evet, Osmanlılarda deniz faaliyetleri, Batı Anadolu beylikleri; Aydın, Saruhan ve Menteşe oğullarındaki kadar hızlı gelişmedi. Bunun sebebi jeopolitik durumdur. Osmanlılar karadan Bizans'a doğru bir cihat hareketi içerisindeydi. Denizci beyliklerin ise ganimet sahası ancak denizler olmuştu. Karadaki komşuları Türk ve Müslüman beyliklerdi. Onlara karşı bir cihat hareketi yapacak durumda değillerdi. Bu itibarla denize yöneldiler.

Osmanlı'da ise denizciliğin Orhan Gazi döneminde XIV. asrın ilk çeyreğinden itibaren gelişmeye başladığını söylemek gerekir.

Orhan Bey devrinin ilk dönemlerinde beyliğin birkaç yılda küçük çapta gemilerden müteşekkil bir donanmaya sahip olduğu sanılmaktadır. Bunda Karamürsel, Gemlik ve Mudanya'nın birkaç kilometre batısında yer alan Zeytinbağı tersanelerinin rolü olmalıdır.

Öte yandan Karesioğullarının Osmanlı hâkimiyetine geçişi ile birlikte Osmanlıları denizciliğe önem vermeye sevk eden hadiseler de gelişmeye başladı. Zira bir taraftan sahil şehirleri Osmanlı idaresine girmeye başlamış bir taraftan da Rumeli'ye geçiş gündeme gelmişti.

Karesi Beyliği denizcilikte oldukça gelişmişti. Beyliğin birkaç yerde tersanesi mevcuttu. Yine deniz seferlerinde tecrübeli Hacı İlbeyi, Ece Halil, Gazi Fazıl Bey ve Evrenos Bey gibi komutanlar Süleyman Paşa'nın yanında yerini almıştı. Çanakkale boğazı ile çevresini çok iyi tanıyan bu değerli komutanlar sayesinde Rumeli'ye geçiş kolaylaşacaktı.

Nitekim Osmanlılar 1353 yılı gibi erken bir tarihte Rumeli'ye çıkıp buraya tutunmayı başarınca, önünde kara gücünü kullanabileceği uçsuz bucaksız bir Balkan Yarımadası beliriverdi. Artık Osmanlı Devleti denizcilik alanında büyük atılımları her zaman düşünmek durumundaydı.

Osmanlıların ilk tersaneleri ve gemi inşalarından bahsedebilir misiniz?

Başlangıçta bilinen Osmanlı Tersaneleri, Güney Marmara sahillerinde Kemer, Karamürsel ve Gemlik'ti. 1337'de İzmit fethedilince ana tersane, deniz kuvvetlerinin üslendiği yer olarak İzmit oldu. İzmit bundan sonra imparatorluğun sonuna kadar devletin en önemli tersanelerinden biri olacaktır. Deniz tersaneleri Bartın'dan başlayıp İzmit, Gemlik ve İzmir sahillerinde dağınık bir hâldedir. Bizans zamanında da öyleydi. Bunun açık bir sebebi var; gemi yapmak için büyük kütükler kullanmak gereklidir. Bu kütüklerin taşınması ancak limanın arkasında büyük ormanlar

olduğu zaman mümkündür. İzmit'in ve Bartın'ın arkasında büyük ormanlar vardır. Bartın'da gemi yapımı bugün de görülür.

Diğer taraftan Edremit Körfezi Karesi Beyliği donanmanın üssü durumundaydı. Bu durum burada bir tersanenin de olduğunu düşündürmektedir. Yine Edincik'te tersanesi vardı. Nitekim Osmanlı Beyliği Çimpe Kalesi'nden (1352) sonra fethedilen Aya Şilonya Kalesi için Edincik üssünden asker nakletmişti.

Yine bu dönemde Türklerin Lapseki'de gemi inşa ettiklerine dair bilgiler bulunmaktadır. Tarihçi Enverî bu konuya özellikle temas etmektedir. Bu geminin Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye ilk geçişinden önce inşa edildiği ihtimali kuvvetlidir. Zira bu gemiyle Rumeli'ye geçişte asker taşınmıştır. Bu durum;

Labseki'de yaptılar ulu gemi

Gice anunla taşırılar âdemi

dınısralarıyla kaynaklara da yansımıştır. Öte yandan Gelibolu'nun fethiyle Osmanlı tersanesi bambaşka bir şekil kazanacak ve ciddi ilerlemeler baş gösterecektir.

Yıldırım Bayezid Han'ın denizcilikle alakalı çok ciddi çalışmalar yapmıştı. Peki, Osmanlı Devleti, Venedik ile yaptığı ilk deniz savaşını neden kaybetmiştir?

Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1402) Batı Anadolu'daki Saruhan, Aydın, Mentеше beyliklerinin Osmanlı Devleti'ne bağlanması sonucu Osmanlıların sınırları Ege denizine ulaştı. Bu denizci beyliklerin donanmalarının da Osmanlı'ya katılması beyliğin deniz gücünü önemli ölçüde etkiledi. Bu güçlü Türk donanmasının Sakız ve Eğriboz adalarıyla Mora'nın doğusunu vurması Venediklileri ciddi biçimde endişelendirdi.

Bu arada Yıldırım Bayezid'in 1399'da İstanbul'u muhasarası sırasında, 18 parçadan oluşan Saruca Paşa kumandasındaki Türk filosu Çanakkale Boğazı'nı tutmuş bulunuyordu. Saruca Paşa,

Bizans'a yardım maksadıyla harekete geçen Ceneviz filosunu durdurmaya muvaffak olarak Bozcaada'ya çekilmeye mecbur bıraktı.

Bu gelişme üzerine Venedik ve Rodos şövalyelerine ait gemiler de gelerek büyük bir güç oluşturdular. Venediklilerin savaş gemileri Osmanlı gemilerine göre oldukça güçlüydü.

Bu Haçlı deniz gücü Saruca Paşa'yı mağlup ederek Bizans'a yardım getirdiler. Bu yardımlar İstanbul'un o dönemde ele geçmesine mani olacaktır.

Bu savaşlar Osmanlıların denizci Batılı devletlerle yaptığı ilk çarpışmalardır.

Osmanlıların denizde en büyük rakibi uzun yıllar boyunca Ceneviz ve Venedik olacaktır. Bunlar nasıl devletlerdir? Çelebi Mehmed döneminde Çalı Bey'in Venedikle savaşından bahseder misiniz?

Denizci cumhuriyetler ismiyle de anılan Venedik, Ceneviz ve Pisa gibi devletler Orta Çağ İtalyası'nda ortaya çıkan büyük şehir devletleridir.

Bu denizci cumhuriyetlerin denizaşırı toprakları ve ticaret üsleri bulunuyordu. Bu kapsamda Akdeniz'deki çok sayıda ada, Adalar Denizi ve Karadeniz kıyıları, Kırım toprakları ve Kuzey Afrika sahilleri bu devletlerin nüfuzu altında bulunuyordu. Güçlü donanma üsleri ile hem siyasi ve hem de ticari nüfuzlarını devam ettiriyorlardı.

Haçlı Seferleri'ne lojistik bakımından büyük destek veren bu devletler bir taraftan da güçlü donanmaları ile İslâm ülkelerini vurmakta ve Müslüman ticaret gemilerini el koyuyorlardı. Böylece korsan devlet hüviyetiyle hareket ediyorlardı. Bu devletlerden Yunanistan ve Kıbrıs'ı da elinde tutan Venedik en güçlüsüydü.

İşte Osmanlılar denizde varlık göstermeye başladıkça Venedik donanmasını karşısında bulacaktır. Çelebi Mehmed döneminde Venedik konseyinin Osmanlılarla anlaşma yapma gayretleri sı-

rasında, büyük bir Türk düşmanı olan Venedik Amiralî Pietro Loredano iki Osmanlı kadırgasına saldırıp esir almıştır.

Bu gelişme üzerine Sultan Çelebi Mehmed bu saldırıya misilleme emri vermiştir. Çalı Bey komutasındaki Osmanlı kadırgaları 1415'de Andras, Paros ve Milos kıyılarına bir saldırı düzenleyip birkaç Venedik gemisini zapt etmişlerdir.

Bu defa 1416 yılı baharında Pietro Loredano komutasında güçlü bir Venedik donanması ansızın Gelibolu önlerine gelmiştir. Venedik, ünlü Türk denizcisi Çalı Bey'in komutasındaki Osmanlı donanmasını 29 Mayıs 1416 tarihinde giriştiği büyük deniz savaşında bozguna uğratmayı başarır. Çalı Bey ile birlikte dört bin Osmanlı askeri şehit düşer.

Loredano, batırdığı kadırgalar dışında on dört kadırgayı da zapt ederek muzaffer bir komutan edasıyla Venedik'e döner. Dönüşünde Venedik Konseyi'ne sunduğu mektupta şöyle demiştir: "Osmanlı'nın uzunca bir süre Ege'de donanma kuramayacağıının garantisini veriyorum."

Gerçekten de bu yenilgi Osmanlı donanma gücüne büyük darbe olmuştu.

Hatta Sultan Çelebi Mehmed'in 1419'da Venedik'e verdiği ahidnamede yer alan bir maddeye göre, Osmanlı gemilerinin silahlı olarak Gelibolu Boğazı'ndan dışarı çıkmaları dahi engellenmiş bulunuyordu.

Osmanlılar bu sıkıntılı devreyi nasıl atlattı ve nasıl toparladı?

Osmanlıların yediği darbe büyüktü. Toparlanması pek kolay olmadı. Ayrıca Venedik karadaki kayıplarını kıyılarda Osmanlı yerleşim yerlerini vurarak telafi etmeye çalışıyordu. Bilhassa Selanik'i korumak için Osmanlı deniz üssü Gelibolu'yu hedef aldılar.

Nitekim Venedik kadırgaları, Osmanlı ordusunun 1423'te karadan kuşattığı Selanik'e denizden yardımcı birlik ve yiyecek

getirirken Osmanlı donanması mani olamadı. 1424 yılında Venedik Amiralî Loredano, sekiz yıl önce zafer kazandığı Gelibolu sularına bir kez daha geldi. Ancak Türk kadırgalarının temkinli hareketi sayesinde geri çekilmek durumunda kaldı.

II. Murad Han Venediklilerin denizdeki bu tecavüzkâr hareketleri karşısında Gelibolu muhafızlığında bulunan Saruca Paşa'ya donanmanın güçlendirilmesini emretti. Saruca Paşa diğer tersanelerden de Osmanlı donanmasını takviye ederek Venedik için bir tehdit oluşmasını sağladı.

1428 yılında artık durum değişmişti. 50 gemiden oluşan Osmanlı donanması önemli bir güç hâline gelmiş bulunuyordu. Donanma, 1428'de Gelibolu sularına gelen Venedik'e ait iki ticaret gemisini ele geçirdi.

Akabinde Adalar Denizi'ne açılan Osmanlı donanması, Venedik hâkimiyetindeki bazı adaları yağmaladı. Selanik'i denizden abluka altına aldı. Bu durum Venedik'i endişelendirdi. Temmuz 1429'da Venedik donanması, Kapudan Andrea Mocenigo, donanmasıyla süratle gelerek Çanakkale Boğazı'nı tuttu. Lapseki'deki Emir Süleyman Burgazı'nı abluka altına aldı. Burada Osmanlı donanmasıyla şiddetli çatışmalar yaşandı.

Venedik donanması akabinde Gelibolu'daki deniz üssüne ani bir baskın yapmak istediye de müdahale edilmesi üzerine çekildi. Bu sırada Venedik'le barış imzalandığından Mocenigo donanmasıyla birlikte bölgeden ayrılmak durumunda kaldı.

Venedikliler bilhassa Emir Süleyman Burgazına büyük hasar vermişlerdi. II. Murad Han bu kaleyi tamamen yıktırdı.

Varna Savaşı sırasında Haçlı donanması bir kez daha Gelibolu'yu hedef alacak ise de kesin bir sonuç elde edemeden dönecektir.

II. Murad Han'ın aldığı bu tedbirler Osmanlı donanmasının toparlanmasını sağlamıştır. Yine de Osmanlı donanması Venedik karşısında müdafaa durumundadır.

Peki, donanmamızın denizaşırı fetihlere başlaması hangi padişah zamanına denk gelmektedir?

Osmanlı donanmasının akın faaliyetinden ve savunmadan çıkıp yavaş yavaş denizaşırı fetihler için hazır hâle gelmesi Fatih Sultan Mehmed dönemine rastlar. Fatih'in İstanbul'u fethi bu konuda bir dönüm noktasıdır. II. Mehmed, fetihten sonra tersaneyi önce Kadırga Limanı'na, daha sonra Haliç'e naklettirerek kurduğu yeni gözler (gemi inşaat tezgâhları) ile güçlü bir donanma meydana getirmeye büyük önem verdi.

Venediklilere karşı kuvvetli bir deniz gücünün gerekli olduğunu anlayan Fatih, öncelikle Çanakkale Boğazı etrafındaki bazı adalarla Ege denizindeki birtakım adaları zaptetti. Böylece sahillerin emniyetini sağladı. Bu dönemde girilen ciddi faaliyetler sayesinde Osmanlı donanması hayli gelişti. Hatta İstanbul muhasarası sırasında Gelibolu Sancak Beyi (kaptan-ı derya) Baltaoğlu Süleyman Bey kumandasında donanmanın mevcudu 350 parçayı bulmuştu.

İstanbul'un fethini müteakip Osmanlı donanması önemli faaliyetlere imza atacaktır. Karadeniz sahillerinin ve bu arada Trabzon Rum Devleti'nin Osmanlı topraklarına katılması, Kırım seferiyle Kefe başta olmak üzere bazı önemli mevkiilerin Cenevizlilerden alınması, Karadeniz'i bir Türk gölü hâline getirmek yolunda çok önemli teşebbüslerdi. Aynı zamanda bu fetihler Osmanlı donanmasını bir akın donanması olmaktan çıkarmış, bir savaş donanması olma yoluna doğru yöneltmiştir.

1481'de Gedik Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı donanması ise Otranto'nun zaptında büyük rol oynamıştır.

Hocam II. Bayezid Han, Fatih ve Yavuz gibi cihangir sultanların arasında silik gibi durmaktadır. Ancak onun döneminde Osmanlı donanmasının Venediklilerle açık denizde mücadele edecek bir hâle geldiği de bir gerçektir. Bunda

nl Türk denizcisi Kemal Reis'in de büyük payı vardır. Onların faaliyetlerinden bahsedebilir misiniz?

Fatih Sultan Mehmed devrinde Osmanlı donanması büyük bir gelişme göstermiş ve adete Akdeniz'de en kuvvetli donanması olan Venedik Cumhuriyeti'ni geride bırakmıştı. Buna rağmen henüz onlarla açık denizde mücadele gösterecek güçlü gemilere ve onlar kadar üstün denizcilere sahip değildi.

Bu itibarla II. Bayezid Han hem donanmanın kuvvetlendirilmesi hem de kudretli deniz komutanları yetiştirmek üzere faaliyetlere giriti. İlk olarak Venedik gemileri tarzında ektiri, kalyon ve gğeler (ektiri ile kalyon arasında iki katlı gemi) yaptırmaya baladı.

Ardından Kemal Reis adlı meşhur Türk deniz akıncısını devlet hizmetine kazandırdı. Kemal Reis XV. yüzyıl sonlarında Akdeniz'in en mahir Türk denizcisiydi.

nl ilim adamı Kemal Paazade ondan şöyle bahsetmektedir:

II. Bayezid Han'ın zaman-ı saltanatında gemi reislerinden Kemal isminde bir gemici ortaya çıkmıştı. Yiėitlik ve kahramanlığı lemi tutmuş, adı her tarafta duyulmutu. Mağrip diyarında kfir kadınları oğlancıkları ağladıka onunla korkutur, teskin ederlerdi. Derya zerindeki küffar onun yüzünü grdğinde korkudan ölür, szn iittiğinde duvar gibi takatsiz kalırdı. Ol Gazi Reis, derya meydanının yiğidi sanki zamanın Rüstem'i idi. Namı destan misaldi. Daim kılıcı belinde idi. Gece gündüz içi gaza ve cihattı. Derya yüzünde gemi yrtmezdi. Bulduėunun iini bitirirdi. Kfirin kırar, içindeki malların alır, gemisin batırırdı.

Gerçekten de Kemal Reis emri altındaki gemilerle İspanya ve Afrika sahillerinde, Septe Boğazı ve Balear Adaları çevrelerinde dolamı, Hristiyan korsanlarıyla muvaffakiyetli olarak arpımı, Frenk sahillerini vurmıtur.

Özellikle 1488 yılında İspanyolların Endülüs'e baskını karşısında bu devletin hâkimiyetinde veya nüfuzunda bulunan Malta, Cerbe, Sicilya, Sardunya ve Korsika adalarını vurdu. Ardından Aragon sahillerini harabeye çevirdi. Bütün İspanyol limanlarını bombardıman etti. Birçok bölgeye çıkarma yaparak yağmalattı. İspanyolların Araplardan işgal ettiği ve Müslümanlara büyük eziyetler yaptıkları Malaga'ya çıkarma yaptı. Şehri yağma ettikten sonra ateşe vererek çekildi.

Kemal Reis'in bu seferi İspanya'da müthiş bir korku salmış bulunuyordu.

İşte Asya ve Avrupa kıtalarında geniş sahillere malik olan Osmanlı Devleti karşısına çıkan Venedik ve müttelikleriyle boy ölçüşebilmek için tecrübeli gemicilere muhtaçtı. Bunun temini için Sultan II. Bayezid çok isabetli bir görüşle Akdeniz'deki Türk korsanlarından istifadeyi düşündü ve Kemal Reis'i devlet hizmetine davet etti. Kemal Reis bu davete gönülünden icabet etti.

Kemal Reis gelir gelmez donanmada tadilat ve ıslahat işine girişti. Uzun menzilli topları harp gemilerine yerleştirdi. Bu suretle Türk gemileri çok uzak mesafeden düşman gemilerini ve sahillerini dövmek imkânına kavuşmuştu. Burak Reis, Kara Hasan Reis, Herek Reis gibi namlı komutanları devlete kazandırdı. Yeğeni büyük amiral coğrafya, kartografya ve matematik âlimi Pirî Reis'i yetiştirdi.

Böylece son derece güçlenen Osmanlı donanması 1499-1500 yıllarında Venedik'e karşı ilk büyük mücadelesini Mora Seferi'nde verecekti. Donanma Modon, Koron, İnebahtı ve Navarin'in alınmasında büyük rol oynadı. Venedik donanmasına bu savaşlarda Rodos ve Fransızlar da gemileri ile katkıda bulunmuşlardı.

28 Temmuz 1499'da Osmanlı donanması ile Venedik donanması Navarin Limanı ile Brodano Adası arasında büyük bir savaşta tutuştular. Savaşta Osmanlı tarafından Burak Reis şehit düşerken, Venedik'in ünlü kaptanları Loredano ile Armenio da gemileriyle birlikte yandılar. Bu Osmanlıların açık denizde Venediklilere

üstünlük kurdukları ilk savaş olacaktı. Bu mağlubiyet üzerine Mora'da fetihler gerçekleşirken Venedikliler bir daha taarruzda bulunamadılar.

Ardından Osmanlı donanması Endülüs'teki Müslümanların imdadına da yetişecekti. 1502 yılında, yani Gırnata'nın düşmesinden on yıl sonra şehirde kalmış olan Müslümanlar II. Bayezid'e elçi gönderdiler. Elçi, Padişaha Endülüs Müslümanlarının maruz kaldıkları dinî baskıları ve bu baskılar karşısındaki çaresizliklerini anlattı.

Bunun üzerine II. Bayezid Han, Kemal Reis'i büyük bir donanmanın başında Akdeniz'e gönderdi. Kemal Reis İspanya kıyılarından sonra bir grup Endülüs Müslümanı'nı kurtararak Kuzey Afrika'ya ve İstanbul'a taşınmalarını sağladı.

Kemal Reis'in Batı Akdeniz'de muzaffer bir şekilde dolaşması Kuzey Afrika'da asla unutulmayacak derin hatıralar bıraktı. Türk gücüne kudretine ve adaletine büyük bir hayranlık doğdu. Onun açtığı bu muazzam yolda ardından Barbaros kardeşler daha muzaffer bir şekilde yürüyecekler ve Akdeniz'i neredeyse bir Türk gölü hâline getireceklerdir.

Yavuz Sultan Selim Han'ın donanmaya büyük önem verdiği ve önemli çalışmalar yaptırdığı bilinmektedir. Kısaca anlatır mısınız?

Yavuz Sultan Selim büyük hedeflerin ve ideallerin adamıydı. Öncelikli hedefi olan Şah İsmail'e Çaldıran'da indirdiği büyük darbeden sonra, vezir Pîri Mehmed Paşa ile yaptığı görüşmede şu sözleri onun büyük ülküsünü ortaya koyuyordu!

“Eğer Akrepler [Hristiyanlar] denizi gemilerle set ediyorlarsa, eğer Venedik Doçu'nun, Papa'nın, Fransa ve İspanya krallarının bayrakları Rumeli sahillerinde temevvüç ediyorsa buna sebep ancak senin betâetin ve benim müsamahamdır. Lakin ben herhâlde kuvvetli ve kesretli bir donanma sahibi olmak isterim.”

Şeyhülislâmı Kemal Paşazade'ye fikirlerini açıklarken de:

“Tersaneyi 300 adet yapmak isterim... Niyetim fethi efrencedir.” demişti.

Böylece Yavuz, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'e hâkim olma stratejisini bir adım daha ileri götürmüştür.

Selim Han'ın bu kararı ve emirleri doğrultusunda Haliç Tersanesi Galata'dan Kâğıthane'ye kadar 300 geminin aynı anda inşa edilmesine olanak sağlayacak şekilde genişletilmeye başlanmıştır. Kaptan Sinan Bey'in komutası altında yeni gözler ve mahzenler yapılmaya başlanmış, bunların her birine elli bin akçe gideceği hesaplanmıştır. Gelibolu Tersanesi'nden ustalar ve işçiler getirilmiş, yeni gemiler inşa edilmiş, eskileri de tamire alınmıştır. Böylece Tersane-i Âmire kurularak, Donanma-ı Hümayun'un merkezi Gelibolu'dan Haliç'e transfer edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim Han'ın bu kararı almasında öncelikle Akdeniz'i bir Osmanlı iç denizi hâline getirme düşüncesi yatıyordu. Yine Papa X. Leon'un Osmanlılara karşı Avusturya, Fransa, İngiltere ve İspanya'yı bir ittifak etrafında toplayarak Osmanlı sahillerine saldırı yapacaklarına dair haberlerin duyulması da etkili olmuştu.

Selim Han'ın Mısır seferinde iken donanma faaliyetlerini an be an takip etmesi de meselenin önemi üzerinde nasıl durduğunu göstermekteydi.

Yavuz Sultan Selim, Mısır seferine çıkarken İstanbul Muhafızlığı'na atamış olduğu Pîrî Paşa'ya, 20'si kadirga toplam 100 parça geminin 9 Mart 1517'de hazırlanmasını emretmişti. Bu emir üzerine İstanbul ve Gelibolu'dan sağlanan 106 parçalık bir donanma 1517 Şubat başında hazır edilmişti. Her biri 27 kıyye demir gülle atan iki büyük darbezen de bu gemilere yükletilmişti. Selim Han, Şam'da iken gemilerin tamamlandığı haberini aldı. Donanma Komutanı Cafer Bey'e gemileri İskenderiye'ye getirmesi emri verildi.

Bu donanma, 26 Mart 1517 tarihinde Cafer Bey komutasında İstanbul'dan hareket ederek 19 Mayıs'ta İskenderiye'ye ulaşmıştır.

Donanma Komutanı Cafer Bey de donanmayı burada bırakıp bir kısım gemilerle Reşit kasabası girişinden Nil'e girerek Kahire'ye gelmiş ve 26 Mayıs 1517'de Padişah'ı ziyaret etmiştir. Cafer Bey'in verdiği sözlü rapor üzerine padişah yeni gemileri görmek istemiştir.

Bunun üzerine Nil'deki tüm gemiler Kurdoğlu'nun komutasına bırakılarak, Yavuz Sultan Selim yanında devlet adamları, âlimler ve 500 kadar yeniçeriden oluşan bir muhafız birliği ile birlikte 28 Mayıs 1517 günü İskenderiye'ye gitmek üzere Kahire'den hareket edilmiştir. 31 Mayıs günü Reşit'e varılmış, Selim Han orada gemiden çıkarak atla İskenderiye'ye gitmiş, 2 Haziran 1517 günü kuşluk vakti vardığı İskenderiye'de törenle ve top atışı ile karşılanmıştır.

İskenderiye'ye gelmiş olan donanma gemileri Yavuz'un önünde bir geçit töreni yapmıştır. Yavuz, İskenderiye'de kaldığı dört gün içinde donanma gemilerini gezmiş ve yeni gemilerdeki uzun toplarla bilhassa ilgilenmiştir.

Donanma komutanları arasında bulunan Pîrî Reis, padişaha yapmış olduğu ilk dünya haritasını arz etmiştir. Barbaros kardeşlerin gönderdikleri bir gemi dolusu armağan da bu sırada padişaha takdim edilmiştir.

Yavuz'un donanma faaliyetleri bunlarla da sınırlı kalmamıştır. O, Kızıldeniz'in güvenliği ve sonrası için Hint yolu egemenliğini düşündüğünden Memlûklerden kalan Süveyş tersanesini canlandırdığı gibi Süveyş kanalını da açtırıp Akdeniz'le Kızıldeniz'i birleştirmek ve donanmasını bu yoldan Hint sularına indirmek düşüncesindeydi. Ancak bu fikrini çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleştirilememiştir.

Selim Han'ın bütün bu faaliyetleri Kanuni döneminde donanmamızın dünya gücü olmasının yolunu açacaktır.

KANUNİ VE BARBAROS

Türk denizciliğine altın çağını yaşatan Barbaros Hayreddin Paşa için özel bir bahis açmak yerinde olacaktır. Bu büyük Türk denizcisi hakkında neler söylemek istersiniz?

Barbaros Hayreddin Paşa Türk denizcilik tarihinin en mümtaz simasıdır. Hayatı destan kahramanlarını kışandıracak derecededir. O, sadece bir donanmanın sevk ve idaresinde gösterdiği maharetle anılacak bir şahsiyet değildir. Bir avuç yoldaşıyla Mağrip gibi zor bir coğrafyada tutunması, Akdeniz'de İspanyollara karşı başarılı bir mücadele vermesi, Cezayir gibi büyük bir sultanlığın sahibi olması ve bu ülkenin yönetiminde gösterdiği dirayet ile de dikkatleri çekmiştir.

Hayreddin Paşa'nın hayatı denizde geçmiştir. Uzun bir dönem bilfiil deniz ticareti, yedi sene kadar şanlı bir deniz akıncılığı, on altı sene Cezayir'de sultanlık ve on iki sene de Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak devrinde o döneme layık şekilde kaptan-ı deryalık yapmıştır.

Bu büyük Türk amirali Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdikten sonra 1534 yılından itibaren vefatına kadar on iki sene Osmanlı donanmasını Akdeniz'de şan ve şerefle gezdirmiştir. 1534 yılında fiilen başladığı yeni görevinde on iki yıl süreyle pek büyük ve önemli seferler yapmış, birçok zafer kazanmıştır. Bunlar Tunus, Mayorka, Pulya, Korfu, Venedik, Adalar Denizi ve Akdeniz seferleridir. 1538 yılında ise 122 gemiyle, Andrea Doria'nın kumandasında 302 savaş gemisine sahip Haçlı donanmasını Preveze'de ağır bir bozguna uğratarak Osmanlı deniz tarihine altın harflerle geçecek bir zafer kazandırmıştır.

Bu o kadar ezici bir zaferdi ki Hristiyanlar 1571'deki İnebahtı Savaşı'na kadar bir daha Osmanlıların karşısına çıkmaya cesaret edemediler. Bu muharebenin Osmanlı'nın Akdeniz'de büyük bir deniz gücü hâline gelmesinde mühim neticeleri olmakla birlik-

te, artık Akdeniz'in bir Türk gölü olduğu gerçeği meseleyi izah etmektedir.

Barbaros Hayreddin Paşa artık Akdeniz'de Türk saltanatının kilit taşı idi. Öyle ki Akdeniz, Türk'ün yurdu gibi olmuştu. Muhteşem donanması ile derya yüzünde gezdikçe Adriyatik'ten Tunus kıyılarına, Süveyş'ten Floransa eteklerine kadar koca deniz, bizim ay yıldızımızdan başka bayrak tanımazdı. Yetiştirdiği Turgut, Sinan, Şaban ve Aydın reisler gibi ünlü isimler ufuklardan ufuklara zafer müjdeleri taşırlardı.

Barbaros Hayreddin Paşa, döneminde Akdeniz siyasetine yön veren bir komutan olmasının yanı sıra bir gemi inşa mühendisi olarak da dikkat çekiyordu. O, önceleri kalyata denilen kadırgadan küçük gemilerle denizlere açılmıştı. Daha sonra kendisine güçlü kadırgaları inşa ettirmeye başladı. Hayatı denizlerde geçen bu ünlü amiral Akdeniz'de dolaşan bütün gemileri yakından biliyordu.

Elde ettiği gemilerin bir kısmını zaman zaman Cezayir kıyılarına götürüyor ve onların sahip olduğu teknolojiyi inceliyordu. Barbaros bunlardan da istifade ile kendisine uygun kısmen farklı bir kadırga teknolojisi geliştirmişti. Barbaros Hayreddin Paşa, manevra kabiliyeti yüksek küçük filolarıyla savaşlarda rakiplerine karşı büyük bir üstünlük kurmuş, başarılı olmuş ve zaferler elde etmişti. 1534'te Osmanlı kaptanpaşası olduktan bu başarıları zirveye ulaştırmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman 28 Mayıs 1543'te Barbaros Hayreddin Paşa'yı İspanyollara karşı Fransızlara yardım seferine gönderdi. Barbaros 110 gemilik filosuyla Messina, Reggio ve Ostia gibi İtalyan sahillerini vurduktan sonra 20 Temmuz'da Marsilya'ya vardı ve burada törenlerle karşılandı. Fransız donanmasıyla birlikte Nice üzerine yürüyüp zapt etti ve burayı Fransızlara bıraktı. Ertesi yıl muzaffer bir şekilde İstanbul'a dönen Barbaros Hayreddin Paşa 5 Temmuz 1546 tarihinde kısa bir hastalıktan sonra vefat etti ve sağlığında Beşiktaş'ta yaptırdığı medresenin yanındaki türbesine

defnedildi. Ölümüne “Mâte reîsü'l-bahr (h. 953) / Denizin reisi öldü” sözü tarih olarak düşürülmüştür.

Barbaros Hayreddin Paşa Akdeniz hâkimiyeti davası ve gazalarıyla destan olan hayatı kadar, Turgut Reis, Sinan Reis, Seydi Ali Reis, Aydın Reis, Gazi Hasan, Kılıç Ali ve Salih paşalar gibi büyük amiralleri Türk denizciliğine kazandırmakla da devletine emsalsiz bir hizmet sunmuştur.

Osmanlı'nın denizcilikte dünya gücü olmasında, tarihinin en büyük denizcisi Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'yla kurduğu birlik ruhunun tesiri var mıydı?

Gerçekten de tarihimizde birliğin gücünü onun kadar gösteren ve yaşayan şahsiyet çok azdır. Zira bizim tarihimiz bağlı olduğu hükümdarı adına fethettiği bölgelerde çok geçmeden saltanat sevdasıyla kendi hâkimiyetini kuran, beyliğini veya sultanlığını ilan eden kahramanlarla doludur.

Oysa kendi kılıcı ile zapt ettiği eyaletleri götürüp bir başka sultana teslim ederek onun emri altına girenlere pek aşına değildir.

İşte Barbaros Hayreddin Paşa böyle bir simadır.

O, Kanuni Sultan Süleyman'dan hizmetine girmesi hususunda davet haberini aldığı anda en ileri devlet adamlarını, âlimlerini ve leventlerini Cezayir'in büyük camiinde topladı. Onlara: “Ben sizin sultanınızım. Ama benim de bir sultanım var. O sultanımın ben bir kuluyum. O sultanımın benim gibi binlerce kulu var. Onun binlerle kulundan bir tanesiyim. O şimdi huzuruna, hizmetine davet etmiş. Gitmemem olmaz, benimle beraber misiniz?” diye sormuş, onların da muvafakatini alarak İstanbul yolunu tutmuştu.

Barbaros Hayreddin Paşa görülmemiş bir ihtişam ve tezyinatla İstanbul'a girdi. Sayısız hediyelerin, mücevherlerin üzerine Cezayir'in tapusunu da koyarak Kanuni'nin huzuruna çıktı ve şu mısraları dile getirdi:

*Bir hayreddin kulun geldi, sen ol şâh-ı Süleymâne
Sana lâyük nemiz vardır, kabul eyle fakirâne*

Kanuni hayretler içinde kalmıştı. Nasıl kalmasın ki, bir sultan olup da sultanlığının tapusunu başka bir hükümdarın önüne koyup birlik ve beraberlik mesajı veren ikinci bir saltanat adamı var mıydı? Kanuni de bu büyük devlet adamını Cezayir Beylerbeyi olarak Osmanlı donanmasının başına getirmişti.

İşte bu birliktelik Preveze zaferini kazandıracak ve Akdeniz’i Türk gölü yapacak yolu açacaktır. Kanuni’de bu şanlı amirale devletin muazzam armadasını teslim edecek ve çok büyük hürmet gösterecektir.

Özellikle günümüzdeki parçalanmış siyasetin mimarları onu tanımak zorundadır. Birlik ve beraberlikteki kazançları, ayrılıktaki felaketleri görmek isteyenler onun hayatını iyi bilmek zorundadır.

Tunus ve Fas sultanlığı arasındaki Cezayir’e hükmeden Barbaros burada pekâlâ kendi sultanlığını sürdürebilirdi. Ancak o bu büyük sultanlığı önce Yavuz Sultan Selim Han ve ardından Kanuni Sultan Süleyman’a sunarak kendisini onun en sadık bir bendesi olarak görmüştür.

O, Türk milletinin kalbine nakşedilecek şu samimi ifadeleri âlimlere, abidlere, şeyhlere, reislerine ve leventlerine sık sık tekrar ederdi:

Dünyada en büyük iksir dedikleri şey padişah duası ve teveccühüdür. İşte biz Osmanlı’nın nazarına nail olduk. Allah katında ve halk yanında nam ü şân sahibi, payelerimiz yüce ve kılıcımız keskin olup arşa asıldı. Her kim Âl-i Osman’dan dua alırsa şüphesiz tuttuğu iş kolay gelir. Zira onlar bir ulu ocaktır. Kim onlara yan bakarsa onun başı aşağı olur.

Yine o sık sık: “Ben padişah nazarına uğradım. Hil’atin giydim. Kılıcın kuşandım. Sorgucun takındım diyerek iltifat diva-

nesi olmadım. Evvelkinden daha ziyade hâk ile yeksan oldum.” diyerek gurura ve kibre kapılmadan kulluk ve hizmete daha çok bel bağlamıştır.

Bu büyük cihangirin birlik ruhunu liselerde gençlerimizin genlerine kadar işlememiz gerekir. Zira geleceğimiz böyle bir birlikteliğe ve muhabbete bağlıdır.

Günümüzde Barbaros Hayreddin Paşa'yı korsan bir denizci diye gösteren ciddi bilim adamları var. Bunun için neler söyleyeceksiniz?

Onlara ciddi tarihçi mi yoksa Batılıların kalemşoru mu akademisyen mi yoksa Batılıların papağanı mı demek gerekir bilemiyorum.

Batılıların Osmanlıları her vesile ile cani, kan emici, barbar gibi sıfatlarla andıkları meşhurdur. Bu ünlü Türk denizcilerimizi de korsan diye tanımlayıp akıl almaz iftiralarla karalamaktadırlar. İşte ciddi akademisyen dediğiniz bu kişiler Barbaros Hayreddin ve diğer Türk reislerini Avrupalılar gibi korsan olarak değerlendirmekte, faaliyetlerini de korsanlık olarak görmektedir. Barbaros'u korsan diyerek hafife almak, Osmanlıları tanımamak ve hatta düşman olmakla açıklanabilecek bir husustur. Onların bu tarzı tarihçi olmanın metot ve usullerinden de yoksun olduklarını gösteren bir husustur.

Zira karada devletin akıncıları hangi sorumluluk altında görev yapıyorsa deniz gazileri de aynı sorumluluk altında görev yapıyorlardı. Bunun farklı istisnalarının bulunması normaldir. Bazıları denizlerdeki savaşlarda esir ve ganimet alınmasından hareketle tenkitlerde bulunmaktadır. Hâlbuki bu durum Osmanlı Devleti'nin hukukunda bir haktır. Çünkü Osmanlı hukukunda devletin izin verdiği gaza ve cihat yapma hakkını elinde tutanlar, Osmanlı düşmanı devletlere karşı her zaman akın yapma hakkına sahiptiler. Şayet Osmanlı'nın dost ve müttefiki olan, yani ahitname

verdiği bir Avrupalı devlete karşı bu akını yapmaya kalkarlarsa o zaman cezalandırılırlardı.

Neticede Barbaros, Akdeniz'e nizam veren bir amiraldi.

Osmanlı, Hint deniz seferlerinde niçin başarısız oldu?

Aslında bu sorunuz yanlış bir algının tezahürüdür. Çünkü bir kısım tarihçiler ve tarih kitapları hep şu ifadeleri kullandılar: “Osmanlı devleti 1538 tarihinden itibaren dört defa Hint Okyanusuna sefer tertip etmiş, bu seferlerde Portekiz ile savaşmış fakat muvaffak olamamıştır.”

Bakınız bu ifadeler bir başarısızlığı işaret etmektedir. Oysa gerçek böyle midir?

Öncelikle şunu iyi bilmek gerekir ki Osmanlılar Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırmadan önce Portekizliler Hint sularına hâkim olmaya ve bütün ticareti ele geçirmeye başlamışlardı. Hatta Memlûkler Portekizlilerin Kızıldeniz'e kadar girip Cidde'yi bombalamaları karşısında Osmanlılara müracaatla yardım istemek zorunda kalmışlardı. Dolayısıyla Memlûklerin Portekizlilerle mücadele etmesi mümkün değildi.

İşte böyle bir dönemde Osmanlılar bölgeye girdiler. Osmanlıların gelişi Portekizlilerin bütün plan ve düşüncelerini altüst etti.

Osmanlı denizcilerinin Hint sularındaki faaliyetleri ne yazık ki yeterince değerlendirilmemiştir. Konuşulan sadece Portekizliler olmuştur. Hâlbuki Osmanlı denizcileri, Hint Okyanusu'nda büyük işler yapmış, bölgede en az Portekizliler kadar iz bırakmıştır.

Hindistan'a doğru yapılan bu inanılmaz seferler, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı 1517 tarihinde Osmanlı topraklarına katmasıyla başladı. Yavuz Sultan Selim Mısır'ı topraklarına dâhil ettikten sonra Hint Okyanusu Osmanlı'nın görüş alanına girmeye başladı.

Kızıldeniz'e açılan limanları ele geçiren Osmanlı'nın meydana getirdiği tehdit, Portekizliler için kısa sürede tüm vahametiyle idrak edilmişti. İki ülke arasındaki ilk mücadeleler Kızıldeniz'in

girişinde bulunan stratejik Aden bölgesinde ve Bab'ül Mendeb'de cereyan etti. Bölgeye hâkim, tecrübeli denizci Selman Reis 1527 yılına geldiğinde Kızıldeniz'in girişi olan Aden'i ele geçirerek hem Osmanlı açısından bölgenin güvenliğini sağladı hem de Hindistan'a doğru yapılacak seferler için gerekli kapıyı Türk donanmasına açtı.

Selman Reis döneminde Süveyş'te başlanan donanma inşası, 1530 yılında Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'nın girişimleri neticesinde daha büyük çaplı bir nitelikte devam etti.

Ekim 1536 tarihine geldiğinde, Portekiz faaliyetlerinin artması neticesinde Osmanlı ricali, uzun süredir altyapı çalışması yapılan Hindistan seferlerini başlatacaktır. Hadım Süleyman Paşa'nın bu tarihte ikinci defa Mısır Beylerbeyliği'ne getirilmesi bunun açık bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

1538 yılında Süveyş'ten yola çıkan Hadım Süleyman Paşa, önce Aden'de bulunan yerel yönetimi denetimine aldı. Aden hükümdarı Şeyh Amir'i etkisiz hâle getirip bölgeye Behram Bey'i sancakbeyi olarak bırakarak Hindistan'a doğru yolculuğuna devam etti. Bir görüşe göre bu seferin sonuçlarında Hadım Süleyman Paşa'nın, Aden bölgesinin yerel yöneticilerine karşı tuttuğu tavrın da etkisi olacaktır. Zira Hindistan'daki yerel yöneticiler Aden hükümdarının başına gelenleri de hesaba katarak; Hadım Süleyman Paşa'ya gerek askerî gerekse diğer açılardan (erzak, ikmal vb.) yardım etmekte çekingen davranacaklardır.

Hint deniz seferleri Murad Reis, Pîri Reis ve Seydi Ali Reis'le devam edecektir. Bu seferlerin sonucunda Kanuni Dönemi'nde Arap Yarımadası, Kızıl Deniz ve Basra Körfezi'nin denetimi tamamıyla Osmanlı'ya geçti. Kızıldeniz bir iç deniz oldu. Buna rağmen Portekizlilerin Hint Okyanusu'ndaki varlığı sona erdirilemedi. Ancak Yemen, Eritre, Sudan sahilleri ve Habeşistan'ın bir kısmı ele geçirildi.

Kanuni'den sonra da Hindistan'a olan ilgi devam etti. II. Selim Han döneminde Kurdoğlu Hızır Reis, Sinan Paşa ve Özdemiroğlu

Osman Paşa komutasında Güney Arabistan'a başarılı seferler yapıldı. Habeşistan ele geçirildi.

Bu sırada Endonezya'nın; halkı Müslüman olan Sumatra, Java ve ona yakın adası Portekiz işgalindeydi. II. Selim Han, Seyyid Kemal Reis idaresinde yirmi iki kadırğa ile asker, silah, para, mühendis, doktor, din adamı yolladı. Portekizliler, Osmanlı ve Açe askerleri tarafından bozguna uğratarak bölgeden atıldı.

Öte yandan Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa Osmanlı donanmasını Akdeniz'den Hint Okyanusu'na geçirebilmek için "Süveys Kanalı Projesi"ni hayata geçirmek istemişse de başarılı olamadı.

Bütün bu seferler ve faaliyetler değerlendirildiğinde ortada bir başarısızlık mevcut değildir. Belki istenilen başarının tam olarak elde edilememesi gibi bir yorum yapılabilir.

Bunda en büyük etken düşmanın gücünden ziyade okyanusun şartlarıdır. Yüksek kabiliyetli Türk denizcilerinin Hint Okyanusu'nun hırçın ve sert dalgaları karşısında zorlanmalarıdır. Akdeniz gibi nispeten sakin bir deniz için yapılmış Osmanlı kadırgalarının okyanusa dayanamamasından dolayı büyük güçlükler yaşamışlardır.

Şurası da muhakkak ki Doğu-Batı ticaretinde tekel olmayı hedefleyen Portekiz'in bu bölgede sonunu getiren Osmanlı denizcilerinin faaliyetleri olmuştur.

Fakat bütün bunlara rağmen Hint seferleri ve savaşları sonucunda Osmanlılar Portekizlileri zayıflatmış, Akdeniz baharat ticaretinin yeniden canlanmasını sağlamış, mukaddes yerlere karşı girişilen tecavüzleri önlemiştir.

PÎRÎ REİS VE AMERİKA KITASI

Hocam Amerika'nın keşfi hâlâ gizemini muhafaza ediyor. Tarih kitaplarında ve ansiklopedilerde Amerika kıtasının 1492 yılında Kristof Kolomb tarafından keşfedildiği yazılıp çizildi. Buna karşılık son araştırmalar çok farklı

tezleri ortaya çıkardı. Kimisine göre Çinlilerin kimisine göre Müslümanların bu bölgeyi buldukları veya bildikleri savunuldu. Amerika'yı kim keşfetti?

Önce bakış açısını düzenlemek gerekir. Maalesef tarihe şaşı bir bakış açısıyla baktılar. Mesela şu sorunuzdan insanlar ne anlamaktadır? “İnsanoğlunun Amerika'nın varlığını keşfedişi” dersek yanlış bir noktaya doğru gideriz. Dolayısıyla evvela Amerika'nın keşfi sözünden neyi kastettiğimizi belirtmek lazım.

Şurası muhakkak eski dünyadan insanların oldukça erken bir zamanda ki Amerika denen bu kara parçasına ulaşmış ve yerleşmiş oldukları, orada kendilerine has bir medeniyet kurdukları modern çağda kabul edilen bir gerçektir. Belki bunların kim oldukları ve oraya nasıl yerleşmiş oldukları üzerine de kafa yormak gerekmektedir.

İşte bu noktada bilim adamlarının günümüzde yaptıkları kazılar ve araştırmalar sayesinde Kristof Kolomb'dan çok önce Amerika'da Müslümanların da varlığından bahsedebilmekteyiz. Bu bilim adamları arasında dünyaca ünlü Harvard Üniversitesi profesörü Yeni Zelandalı Arkeolog ve Dil Bilimci Barry Fell, Prof. Dr. Fuat Sezgin, yine Harvard Üniversitesi'nden ünlü tarihçi ve dil bilimci Leo Weiner ve Dr. Youssef Mroueh başta gelmektedir.

Bu tarihçilere, coğrafyacılar, dil bilimcilere, arkeologlara, deniz bilimcilere ve antropologlara göre Amerika kıtası, Kristof Colomb'dan (ö. 1506) çok önce keşfedilmiştir. Onlara göre: “Amerika, 1492'de ilk defa değil sadece yeniden keşfedilmiş bir kıtadır.”

Bu bilim adamlarının sundukları tezler meseleyi aydınlatmakta şüpheleri gidermektedir. Ayrıca bunların her biri Müslümanların Colomb öncesi Amerika kıtasında var olduklarını farklı delillerle ortaya koymuşlardır.

Bilim adamlarını bu düşünceye iten en önemli sebep Müslümanların denizcilikte oldukça ileri durumda bulunuşu, yön bulma konusunda gelişmiş olmalarıydı. Onların bu ilmi ve gücü yeni coğrafyaların keşfini mümkün kılıyordu.

Nitekim buradan hareketle Kanadalı Dr. Abdullah Hakim Quick, Toronto Üniversitesi'nde "Batı Afrika İslâm Tarihi" başlıklı doktora tezinde Müslümanların Amerika'ya Colomb'dan en az beş asır önce geldiklerini iddia etmiştir.

Gerçekten de Müslümanların denizcilik konusundaki bilgileri, mali bakımdan güçleri cesur ve atılğan olmaları ve nihayet İslâm'ı hemen her tarafa yayma düşünceleri onlar için en büyük itici güç oluyordu. Bütün bunlar değerlendirildiğinde ilim adamlarının görüşleri büyük önem kazanmaktadır.

Hocam Dr. Hakim Quick'in bu çok ciddi iddiası ilim alemince kabul gördü mü? Yoksa bir kişinin iddiasından ibaret mi kaldı? Delil olarak neleri sunuyordu?

Hakim Quick, Amerika kıtasında Colomb'dan çok önce birçok toplumun ve medeniyetin var olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu iddia öyle boş gelişigüzel bir iddia değildir. Bu konuda çok ciddi kaynaklar kullanılmaktadır.

Misal olarak Quick; Colomb öncesi dönemde Amerika'da Müslümanların varlığına dair iddiasını, Mesudi'nin 956'da Kordobalı bir denizcinin Atlantik Okyanusu'nda yaptığı yolculuktan bahsetmesine dayandırmaktadır. Bunun yanı sıra İslâm Coğrafyacısı İdrisi'nin (v. 1180) Amerika'ya ulaşan bir denizci hakkında anlattıklarını da kendi çalışmasında referans olarak göstermiştir.

Bu kaynaklara dayanarak verdiği bilgilere göre Müslümanlar ve başka milletlerden insanlar Colomb'dan çok önce kıtadan haberdardılar ve kıta insanıyla etkileşim hâlindeydiler. Atlantik Okyanusu'nun iki tarafında da o zamanki gemiciler yolculuk yapar, farklı ürünleri değiş tokuş ederlerdi.

Quick, bu iddiasının en büyük delili olarak dönemin paralarını göstermektedir. Arkeolojik kazılar sonucunda Venezüella kıyılarında IV. yüzyıl Roma'sına ait Roma metal paraları ile VIII. yüzyıl Arap dünyasına ait, üzerinde Arapça yazılar bulunan metal paralar bulunmuştur. Bu madenî paralar, 800'lü yıllarda

İspanya gemilerinin ya da Kuzey Afrika gemilerinin Atlantik'ten geçtiğini göstermektedir.

Hakim Quick ayrıca Piri Reis'in haritasından da bahsederek bu iddiasını güçlendirmiştir. Kaldı ki o bu görüşünde yalnız değildir. Prof. Dr. Sulayman Nyang (ö. 2018) ve Avustralyalı Arkeolog Dr. Barry Fell (ö. 1994) gibi ilim adamları bu konuda kendisini desteklemişlerdir.

Yine bu konuda dil bilimcilerin çalışmaları da önemlidir. Bunlardan ünlü uzman Dr. Barry Fell, Arapça konuşan Kuzey Afrikalı Müslümanların VII. yüzyılda Amerikalılarla iletişimde olduklarını kabul etmektedir. Bölgede Kufi yazıtların bulunmasını en büyük delil olarak kabul eden Dr. Fell, Harvard'da verdiği derslerde bu konuyu işledi. Verdiği bu dersler konuyla ilgilenen bazı araştırmacı ve arkeologların dikkatini çekti. Bu araştırmacılar, New England Amerika'da da İspanya ve Portekiz'de bulunan taş kalıntıların varlığından bahsettiler. Uzun süren çalışmaların neticesinde MÖ 400 yılında Amerika ve Akdeniz arasında gelişmiş bir ticaret yolunun olduğu kanaatine vardılar.

Bütün bu çalışmalar Amerika kıtası hakkında asırlardır söylenen Colomb destanı üzerine kalın bir sünger çekmeye yetmektedir.

Bu konuda Fuat Sezgin Bey'in görüşleri de Türkiye'de oldukça etkili oldu. Siz ne düşünüyorsunuz?

Fuat Sezgin dünyanın saygı duyduğu büyük bir bilim adamı. Onun bilimler tarihi ile ilgili eserleri dünya bilimine büyük katkılar yaptı. Kendisinin coğrafya alanında söylediği şu ifadeler çok önemlidir:

Coğrafya, oryantalistlerin en çok çalıştığı sahalardan birisidir. (...) Ben üzerinde çalıştığım diğer ciltlerde olduğu gibi coğrafyayı da 3-4 yılda yazarım diye düşünüyordum. Ancak coğrafya beni 28 yıl meşgul etti. Coğrafya ile meşguliyetimin 3-4. senesinde kendime şu soruyu sordum; Müslümanlar ma-

tematikte, astronomide bu kadar ileri oldukları hâlde neden Avrupalılar gibi enlem-boylam derecelerine dayanarak haritalar yapmadılar? 10 sene geçtikten sonra, baktım ki Avrupalıların elinde bulunan haritalarının tamamı İslâm dünyasından gelmiş. Çünkü Müslümanların 10. yüzyılda öğrendikleri, Avrupalıların 17-18. yüzyılda öğrenebildiklerinden çok daha iyiydi. Avrupalılar 18. yüzyılda bile enlem-boylam dereceleri ile harita yapamıyorlardı.’

Bu sözlerin üzerinde iyi düşünmek lazım. Hemen her ilmin temelini Müslümanlardan alan ve kendine mal eden Avrupalı bilim adamları foyalarının ortaya çıkmasını istememektedir. Cetlerine hırsız damgası vurmamak istememektedir. İslâm âlimlerini önder görmekten rahatsız olmaktadır. Bunun için de pek çoğu, dinî taassupla Amerika ilgili farklı iddiaları delilsiz ve mesnetsiz olarak reddetmektedir.

İşte büyük İslâm Bilim Tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin (ö. 2018) *Amerika Kıtasının Müslüman Denizciler Tarafından Kolomb Öncesi Keşfi ve Pîri Reis* adlı çalışmasında, Amerika kıtasına Müslüman denizciler tarafından Kolomb’dan önce ulaşıldığı iddiasını tarihî delillerle ve atlas karşılaştırmasıyla temellendirmektedir.

Bu arada Amerika kıtasını Çinlilerin keşfettiği konusunda da iddialar ortaya atılmıştı. Bilhassa bu konuda Gavin Menzies’in iddiaları önemliydi. Gavin Menzies kimdir ve iddialarının mesnedi nedir?

Gavin Menzies (v. 2020) İngiliz denizaltı komutanıydı. Araştırmacı bir tarihçidir. *1421: Çin’in Dünyayı Keşfettiği Yıl* adlı eseriyle tanınmıştır. Bu eserinde Çinli Amiral Zheng He komutasındaki bir Çin donanmasının Ümit Burnu’nu dolaşıp batı istikametinde yoluna devam ederek Amerika’yı keşfettiğini; kıyılarını dolaşıp haritasını çıkarttıktan sonra da Kuzey Atlantik Okyanusu üzerinden Avrupa-Asya kıyılarını izleyerek memleketine döndüğünü ileri sürmüştür. Bilhassa Avrupalı tarihçiler XVI. yüzyılın ikinci